

ЗӨВЛӨЛТИЙН ХОЁР ЭРДЭМТНИЙ МОНГОЛЫН ТАЛААР БИЧСЭН НОМЫН ШҮҮМЖ

Ж.УРАНГУА

АНУ-ын Тагнуулын Төв Газрын Архив нууцлалын зэрэгтэй материалуудыг 25 жилийн дараа нууцын зэрэглэлээс гаргах асуудлыг авч үзэн, шийдвэр гаргадаг амуй. Одоогийн байдлаар нууцын зэрэглэлээс гарсан 930 мянган материал Интернетэд тавигдсан байна¹. Эдгээрээс хоёр баримтыг сонгон авч орчууллаа.

АНУ нь тэртээ 1950-иад оны үед Монголын талаар сонирхож байсны нэг илрэл бол тус орны талаар Зөвлөлтийн эрдэмтдийн бичсэн бүтээлийг Монголч эрдэмтнээр уншуулж, тэрхүү номын мэдээлэл хэр зэрэг үнэн бодитой болохыг нягтлуулж байжээ. Үүний нэг жишээ бол Монголын талаар ЗХУ-д 1950 болон 1948 онд хэвлэгдсэн “БНМАУ-шинэ ардчиллын улс. Түүхэн тойм” болон “БНМАУ-ын физик газарзүйн тодорхойлолт” гэсэн хоёр номд ЗХУ –аас Америкт дүрвэн очсон Оросын нэрт Монголч эрдэмтэн, хэл шинжээч Николас Поппе (1897-1991)-гоор 1953 онд АНУ-ын Тагнуулын Төв Газар шүүмж бичүүлжээ. Тэрхүү шүүмжийг толилуулж байна².

Тагнуулын Төв Газар Мэдээллийн тайлан³

Улс: БНМАУ

Сэдэв: Зөвлөлтийн “БНМАУ-шинэ ардчиллын улс. Түүхэн тойм”

“БНМАУ-ын физик газарзүйн тодорхойлолт” номын шүүмж

Хэвлэгдсэн он: 1950,1948

1. И.Златкины “БНМАУ-шинэ ардчиллын улс. Түүхэн тойм” номын редактор нь И.М.Майский. ЗХУ-ын “Шинжлэх ухаан . М-Л., 1950, 290 хуудас, 2 газрын зурагтай.
2. Шүүмжлэгчийн тайлбар: Энэ номын нэрнээс нь харахад сурталчилгааны

¹ Central Intelligence Agency. 2017 оны 1 сарын 17

² Орчуулгыг АНУ-ын Төрийн департаментын монгол хэлний багш, доктор М.Саруул-Эрдэнээр хянуулав- Ж.У.

³ ТТГ-ын ерөнхий тайлан. 1951 оны 12 сарын 1. Ангилал С. Баримтыг 1998 онд нууцын зэрэглэлээс гаргасан. 2016 оны 11 сарын 9-нд тус байгууллагын Цахим санд тавигдсан байна.

ном байна- ЗХУ-ын дагуул улсын товч түүх. Зохиогч нь шинжлэх ухааны хүрээлэлд танигдаагүй хүн. Хянан нягтлагч нь ЗХУ байгуулагдсан эхний жил Сибирийн “Центросоюз” хоршооллын Сибирийн салбарын төлөөлөн удирдах зөвлөлийн дарга байсан, Нэгдсэн вант улсад Зөвлөлтийн ШУА-ийн төлөөлөгчөөр хэдэн жилийн өмнө тавигдсан. Энэ ном олон нийтэд зориулагдсан байна.

3. Өмнөх үг /1-10-р хуудас/-нд 30 жилийн өмнө Монголд хүмүүс зөвхөн морь, тэмээн хөсгөөр л нүүдэг байсан бол одоо машин, төмөр замтайболсон гэх гэнэн зүйл бичжээ. Миний бодлоор энэ тал дээр Америкийг ч гэсэн ингэж хэлж болно- Америктч гэсэн морь унацгаадаг байсан, харин одоо 3 хүний нэг нь машинтай.
4. Удиртгал хэсэг /т.11-62/-т Чингийн эрхшээлд орсноос эхлээд 1911 оны Хятадын хувьсгал хүртэлх Монголын товч түүхийг бичжээ. Энэ бүлэгт ямар нэгэн шинэ мэдээлэл байхгүй, энд бичигдсэн зүйлд дан орос хэл дээрх номуудаас мэдээлэл аван бичжээ. Монгол болон хятад эх сурвалж нэгийг ч ашиглаагүй. Барууны эрдэмтдийн бүтээлийг ер ашиглаагүй (жишээ нь Ховартын боть “Монголчуудын түүх”, Баудены 2 боть “Монгол,Орос,Хятад”). 1917 оны хувьсгалын үед Монголдфеодалын нийгэм байсан. гэхВладимирцовын эргэлзээтэй онолыг зохиогч хэд хэдэн удаа дурджээ.Монголчуудыг манж нар хэт их дарангуйлж байсан мэтээр Златкин хэлбийлгэн бичжээ. Чингэхдээ тэрээр дан сөрөг үйл явдлуудыг тоочин, Манжийн эерэг нөлөө болон монголчуудын давуу эрхийн талаар огт дурдсангүй: Монголын тайж ноёд өөрийн эзэмшил хошуу нутгаа өөрсдөө мэдэн захирах эрх, шашин шүтлэгийн эрх чөлөө,хутагт хувилгаадад манж нараас өгсөн эрх ямба, Монголд хятадууд цагаачлан ирэхийг болон хятад хүнтэй ураг барилдахыг хориглосон г.м.
5. Эхний бүлэг /62-112/Автономийн үеийн Монголын үндэсний эрх чөлөөний тэмцэл (1911-1919), Монголын талаарх Хаант Оросын бодлого болон 1911 оны үйл явдал (Хятадын хувьсгал) зэргийн талаар бичжээ. Энэ бүлэг бусад хэсгүүдтэй харьцуулбал харьцангуй бага алдаатай, мөн гуйвуулга байхгүй байна.
6. Дараагийн бүлэгт “1921 оны хувьсгал болон Бүгд Найрамдах байгуулалт” /т.113-157/ Энэ бол цэвэр суртал ухуулга, зохиомол түүхийн түгээмэл жишээ. Энэ бүлэг ичгүүргүй худал болон жигшүүрт гажуудалтай. Златкин,

Монгол Ардын Намыг зөвхөн Сүхбаатар, Чойбалсан мэтээр бичжээ /122-р тал/. Гэтэл үнэндээ энэ намыг Зөвлөлтийн хил дээр орших Маймаачин /одоогийн Алтанбулаг/-нд Бодоо, Данзан, Жамсарано, Цэрэндорж, Тогтох зэрэг хүмүүс 1921 онд байгуулсан. Харин Сүхбаатар, Чойбалсан хоёр нам байгуулах үед тэнд байгаагүй.

7. Энэ нам 1922 онд зүүний радикал үзэл бодолтой нам байсан, үүнд намыг үүсгэн байгуулагчийн нэг Бодоо сэтгэл хангалуун байгаагүй. Үүнээс болж өөрийн фракцийг нам дотроо байгуулсан. Энэ бүлэгт Тогтох, Жаа лам, Чагдаржав гэх мэт хүмүүс байсан. Элбэгдорж Ринчино эд нарыг барьж хороосон. Буриад Элбэгдорж Ринчино Зөвлөлтийн иргэн, тэрбээр Петербургийн Их Сургуулийг төгсөгч. Монголд ирэхээсээ өмнө хувьсгалт социалист үзэлтэй байсан, МАН-д элсэн орсон бөгөөд тус намын улаан удирдагч-намын нарийн бичгийн дарга болсон. Хожим нь намаас гаргаж, Москва руу Сталины “дахин боловсруулалтанд” Дорно дахины ард түмний Коммунист Их сургуульд явуулсан. Түүнийг Троцкийг дэмжигч, зүүний бодлогоос ухарсан, ардын дайсан, японы хуучин тагнуул хэмээн 1937 онд баривчлан буудан хороожээ. Өмнө дурдсанчлан Бодоо болон түүний хамсаатан зэрэг барууны үзэлтнүүдийг буудан алсан. Тэднийг Златкин /147-р тал/ Эхлээд Хаант засгийнхожмоо Японы тагнуулууд хэмээн гүтгэжээ. Энэ бол гүтгэлэг гэдгийг бид тодорхой. ЗХУ-ын дагуул бүх оронд коммунист биш үзэлтэй хүмүүсийг ингэж гүтгэдэг, зарим хүнийг Англи, Америкийн тагнуул гэж буруутгасантай агаар адил юм.
8. Адал явдалт Жаа лам улаантнуудтай нийлснийхээ дараа тэдэнтэй тэмцсэн учир цаазаар авхуулсан. Златкины бичсэн дээр би өөрөө нэмж хэлье. Жаа ламын толгойг тасдан авч, утаж давслаад 1922 онд Ленинград руу явуулсан. ШУА-ийн Антроплогийн музейд 1923 онд тавьсан. 1922 онд Монголын Тагнуулын алба байгуулагдсан. Товч нэр ГВО. /Улсын Дотоодыг хамгаалах газар/
9. Монголын хувьсгалын баатар, партизаны удирдагч Сүхбаатар 1923 оны 2 сарын 19-нд учир битүүлэг байдлаар нас барсан. Златкин бичихдээ: “1940 онд /17 жилийн дараа/ Чойбалсан хэлэхдээ, Данзан /148-р тал/ Сүхбаатарт хор өгч хордуулсан, учир нь Данзан Японы болон Хаант Оросын талын тагнуул байсан гэжээ. Хамгийн гайхалтай нь Златкин Чойбалсаны хэлсэн энэ баримт 17 жилийн дараа гарч ирснийг уншигчдад огт тайлбарлаагүй

байна. Үнэндээ хэрэв энэ тийм байсан бол ийм мэдээг Сүхбаатарыг нас бармагц дэлгэх ёстой. Тиймээс энэ бол эвлүүлэг, худал зүйл. 1923 онд Монголын лам нарыг Сүхбаатарын эмчилгээнд буруу эм өгсөн хэмээн буруутгаж байсныг би санаж байна. Учир нь Сүхбаатар өөрөө ламын эмчилгээг таашаадаг хуучинсаг үзэлтэй хүн байсан, барууны эмчилгээг сонгоогүй юм.

10. Энэбүлэгт МАН-ын III их хурлын шийдвэрийн талаар бичжээ. Намын шинэ төлөвлөгөө болох Капиталист бус хөгжлийн зам: коммунист болон социалист \т.150\ хөгжлийн төлөвлөгөөг боловсруулсан. Нам өөрийгөө албан ёсоор Ардын гэсэн боловч коммунист нам байгаагүй, гэхдээ анхнаасаа Коминтерны гишүүн байсан.
11. Гуравдугаар бүлэг “Баруунтан болон зүүнтнийхнээс феодализм ба колонийн боолчлолыг дахин сэргээхийн эсрэг МАН-ын хийсэн тэмцэл 1924-1932” \т.130\ Энэ бүлгээс МАН нь Япон болон лам нарыг их аюултай хэмээн үздэг байсныг харж болно. Энэ хоёрыг нэг дор нэг ч удаа хамт дурдаагүй нь учиртай. Яагаад гэвэл хамгийн түүрүүнд 1924 онд шашныхны эсрэг дайралт эхэлсэн. Үүнд Златкин тайлбар олох ёстой байсан. Златкин хутагт хувилгаадыг Японы тагнуул байсан гэж харуулахыг оролдож тэднийг ардын болон засгийн дайсан болгон харуулсан. Тэрбээр лам нарыг Японы тагнуул гэж гүтгэсэн, энэ нь Зөвлөлтийн дагуул орнуудыг судалсан хүмүүст их танил нэр томъёо, гүтгэлэг юм. Румыны Ромын католик, Югославын кардинал, эсвэл Зүүн Германы протестант лам ч байна уу, бүгдийг нь гадны тагнуул (АНУ, Их Британи гэх мэт) хэмээн гүтгэдэг байсан.
12. Баруунтнууд нь 1924-1925 онд Намын жажин шугамаас хазайсан бодлого хэрэгжүүлж эхэлсэн хэмээх нь ийм учиртай. Боловсролын сайд Эрдэнэбатухан монгол оюутнуудыг Герман, Францад сургахаар явуулсан юм. Би Батуханыг сайн мэднэ. Түүнийг Зөвлөлт руу хөөж гаргасан, тэрбээр Ленинградын Дорно Дахины Хүрээлэнд надтай хамт ажиллаж байсан. Тэрбээр надад ингэж ярьж байв: Монгол оюутнуудыг Зөвлөлт руу бус, Европ руу явуулсан шалтгаан нь бол Зөвлөлтөд хоол, байрны нөхцөл муугийн улмаас болсон юм. Ленинградад сурч буй оюутнууд 6 долоо хоног болоход сүрьеэ тусаж байсан. Би үүнийг баталж чадна, анх гадаадад суралцуулахаар илгээсэн оюутнууд

болох 1922-1924 хооронд Ленинградад 4 монгол, нэг төвөд нас барсан. Эрдэнбатухан Ленинградад баривчлагдсан, 1937 онд хорих лагерь руу явуулсан, би түүнээс 1938 онд нууцаар явуулсан нэгэн захидлыг нь хүлээн авсан. Тэрбээр өөрийгөө үхтлээ турж эцсэн, тусална уу-гэсэн байсан боловч үнэндээ надад ямар боломж байгаагүй. Монголд гэр бүлийнхэн нь бас зовжбайсан. 1935-1936 онд Европ руу явуулсан бүх оюутнуудыг баривчилж, ихэнхийг нь устгасан. Тэдний нэг нь Мэргэн гүн Гомбожав юм. Тэр тайжийн хүүхэд, Францад алдарт Дорнодахин судлаач Паул Пеллиогийн удирдлага дор сурч байсан. Энэ бүхний талаар Златкин юу ч бичээгүй байна. Эдээрийг хэлэх нь миний бодлоор зөв, учир нь Монголд тэр үед юу болж байсныг хэлэх нь зөв.

13. 1924-1932 оны хооронд нугалаа явагдаж байсан. Златкин энэхүү нугалаа хэлмэгдүүлэлтийн талаар: 373 хошуунызахирагч (дүүргийн захирагч) нарын 79 нь л хуучин феодалууд байсан гэж дурьджээ. Тэрээр феодал гэдэг нь ямар хүнийг хэлж байгааг тайлбарлаагүй. Үнэндээ энэ феодал гэгч нь баривчлагдсан, устгагдсан, хорих лагерьт илгээгдсэн хүмүүс юм. 1928 онд амьд Буддагийн институцийг хаасан, хутагт хувилгаадыг дахин төрүүлэхийг үүрд хориглосон \т.187\ . Энэ нь юу болохыг Златкин огт хэлээгүй. Тэр зүгээр хориглосон эсвэл болиулсан л гэж бичсэн. Энэ бол Нью Йоркийн Бродвэй гудамжны замын хөдөлгөөнд буцаж эргэхийг хориглосон шиг юм огт биш. Үнэндээ амьд Буддагийн институцийн бүх лам нарыг шоронд хийсэн. Тэд нарыг ихэвчлэн Сибирийн Түрийханск дахь колонид явуулсан.
14. 1929 онд зүүнтнүүд нь намын бодлогоос ташаарсан зүйл хийсэн. Уншигч нар Златкины номын анзаарсан байх. Энэнь бүх зүйлийг хольсон зууш мэт: Японы тагнуул, хаант засгийн тагнуулууд, “баруунтан”, “зүүнтэн” гэх мэт өөр юу байгааг би мэдэхгүй, яг л Пандорагийн хайрцагны сюрприз мэт. Гэхдээ . Златкин зүүнтний нэрийг дурдаагүй ных сонин санагдаж магадгүй Үүний учир юу вэ? Хариулт нь их хялбар. Зүүнтний лидер гэж угаасаа байгаагүй, Оуен Латтиморын хэлдэг шиг Титочууд гэж ерөөс байгаагүй, тэрбээр мэдээллээ Златкин шиг нөхдөөс л авчээ. Үнэндээ зүүнтнүүд гээч нь Коминтерний засаглалын л үр дүн байсан юм. БНМАУ өөрөөр байх боломжгүй байсан, Зөвлөлтийн Коминтерны төлөөлөгчдийн үгээр л байхаас өөр зам байгаагүй. Коминтернын төлөөлөгчөөр эхлээд Рискулов, хожим Матвей Амагаев ирсэн. Амагаевыг 1931 онд Москвад

хөдөлмөрчдийн их сургуульд ажиллуулахаар явуулсан. Дараа нь 1934 эсвэл 1935 онд болов уу, Амагаевыг Лениградын Дорнодахины хэлний дэд сургуулийн захирал болгосноор тэр миний дарга болсон юм. Түүнийг 1937 онд Троцкийн талынх хэмээн буудан алсан.

15. Зүүнтнүүдийн хажуугаар лам нарын хөдөлгөөн идэвхэжсэн гэж Златкин бичжээ. Тэрээр Егүзэр, Дилов, Манзушир болон бусдын талаар дурджээ\т.198\ Тэднийг Японы тагнуул гэсэн гүтгэлэг бол худлаа. Би Манзуширыг хувиараа мэднэ. Тэрбээр энэ ертөнцийн хэрэгт огт оролцдоггүй ганц амьд будда байсан. Үнэндээ, Златкин Зөвлөлтийн шашны эсрэг ажиллагааг зөвтгөх гэсэн хэрэг. Златкины Дэлэб гэж бичээд байгаа хүний жинхэнэ нэр нь бол Дилова Хутагт юм. Диловаг бас баривчилсан. Манзушир, Егүзэр зэрэг бусад \27\ амьд будда нарыг буудан хороосон. Дилов хутагтыг зугтахад түүнд найз нь тусалж, тэмээ өгч, тэрбээр цөлийг гатлан, Хятад руу явсан. Хэдэн жилийн дараа Оуэн Латтимортой тааралдсан бөгөөд Америк руу авч явсан. Тэрээр надад энэ бүх түүхээ ярьж өгсөн, Златкины бичсэн зүйл ичгүүргүй худал юм.
16. “Ламын бүлэглэл”, тагнуул зэрэг нь нийлэнъянз бүрийн сөрөг бүлэглэлийг буй болгосон гэж Златкин бичжээ. Үнэндээ энэ бол тийм биш. Сөрөг бүлэглэл гээд байгаа нь хүн амын ихэнх хэсэг, намын гишүүд, Монголын улаан армийнхан хүртэлбайсан бөгөөд засгийн газрын тэсэшгүй бодлогод эсэргүүцэл гаргасан хүмүүс юм. Энэ эсэргүүцлийг 1932 онд Зөвлөлтийн улаан арми онгоц болон танктай орж ирэн дарсан.
17. Мэдээжээр зүүнтнүүдийн алдааг Коминтерны буруу гэж хэлж чадахгүй байж. Гэвч хэн нэгнийг буруутгах хэрэгтэй байсан. Тиймээс Монголд “зүүнтний бүлэг” гэсэн үлгэр бий болгосон. Энэ засгийн газар Коминтерны үгэнд орохоос өөр арга зам байгаагүй, тэднийг хожим нь баривчлан шүүсэн. Засгийн газрын тэргүүн Гэндэн, ерөнхий сайд болон Гадаад хэргийн сайд Амар нарыг шүүж, японы тагнуул гэж гүтгэн цаазаар авсан, энэ үйл явдал 1936 онд болсон. Энэ үед Монгол гарцаагүй Зөвлөлтийн дагуул болсон, Засгийн газар нь сөнөж, зөвлөлтийн бүтээлүүд орж ирж, эрх барьсан.
18. Дөрөвдүгээр бүлэг “БНМАУ капиталист бус хөгжлийн замд” \т.206\ Үүнд, Златкин зүүнтнүүдийн ташаа бодлогыг үр дүнг засаж залруулсан талаар бичжээ.

19. Үлдсэн хуудаснууд нь Дэлхийн II дайны үйл явдлууд болон 1945 оны Японыг дарахад Монголын цэргийн оролцооны талаар өгүүлжээ.
20. Төгсгөлд нь би Златкины ном Монголын талаар их буруу төсөөлөл өгч байна. Харамсалтай нь үүнийг худал гэдгийг БНМАУ-д өөрөө байж, өөрөө бүхнийг харсан хүн л хэлж чадна. Энэ бол муу ном.¹

21. *И.Мурзаев “БНМАУ-ын физик газарзүйн тодорхойлолт” ЗХУ-ын ШУА, Газар зүйн хүрээлэн, Улсын хэвлэлийн газар. Москва 1948 он, 314 хуудас, их олон зураг болон газрын зурагтай (орос хэлээр)*
22. Шүүмжлэгчийн өчиг: Монголын, гэхдээ геологи, ургамал болон амьтан судлалын янз бүрийн судалгаа хийгдэж байсан боловч ерөнхий газар зүйн судалгаа хийгдээгүй. Тиймээс ЗХУ-аас гаднах Монголд холбогдох мэдээлэл олоход хэцүү. Британиар нэвтэрхий тольд Монголын талаарх ташаа мэдээлэл их бий. Мурзаевын ном бол чухал бүтээл, найдвартай мэдээлэлтэй, сайн бүтээл байна.
23. Эхний бүлэг “Газар зүйн ерөнхий байдал”. Эндээс бид нутаг дэвсгэрийн хэмжээ, газар зүйн янз бүрийн байршил, хил хязгаарын дүрслэл өгчээ \т.7-10\ . Үүнийг хэлэх ёстой болов уу? Монгол бол газарзүйн үүднээс их сонирхолтой газар. Дэлхий дээрх агаарын хамгийн өндөр даралттай газруудын нэг, хамгийн өмнө зүйгийн хөрсний хөлдөлттэй газар, хамгийн хойд зүгийн хүйтэн цөлтэй газар, эх газрын эрс тэс уур амьсгалтай газар юм. Энэ бүлгийн дараа нь ерөнхий тодорхойлолт өгчээ. Энэ нь Монголын талаарх мэдлэггүй хүн бол чухал, гэвч Казакевичийн “Орчин үеийн Монголын топографи” \орос дээр , Ленинград 1934\
24. Товчхон: “Засаг захиргаа болон хүн ам, эдийн засгийн мэдээлэл” \18-36\ Монголын талаар бага мэдлэгтэй хүнд л сонирхолтой мэдээлэл болно. Энэ мэдээ хэсэгчилсэн бөгөөд товч байна. Харин дараагийн “Газар зүйн судлалын түүх” илүү их сонирхолтой харагдаж байна \36-58\ . Энэ бүлэгт Монголоор XIII зуунаас эхлэн аялсан хүмүүсийн бичсэн мэдээлэл \лам Пано Карпини, Рубрук болон худалдаачин Марко Поло\ байна. Зарим хүмүүсийн тухай оруулаагүй байна. Тухайлбал, Чингисийн үеийн лам Чан чун бомбо. Түүний талаар Палладий болон Бритчнейдер нар бичсэн

¹ 1951 оны “Вопросы истории” сэтгүүлийн № 6 -д Ф. Зөөвлөлтийн судлаач Цаплин, И. Юрьев нар шүүмж хэвлэгдсэн бөгөөд түүнд Монгол улс Ардын засаг ялсанаас хойших 30 жилд ЗХУ-ын тусламжийн ачаар хөгжлийн ямар түвшинд хүрсэнг И.Я. Златкины тод томруун харуулж өгсөн, үнэ цэнэ бүхий сайн бүтээл болсон хэмээн бичжээ.

- байдаг. Шинэ үед хийгдсэн ажлууд нилээд оржээ. Гэхдээ Бадлий “Орос-Монгол-Хятад” номонд чухал мэдээлэл байдаг боловч үүнийг оруулаагүй байна. Шашин номлогч изуитуудыг нэг л удаа дурджээ. Чингэхдээ “Орос судлаачидтай харьцуулбал маш бага судалгаа хийсэн”\т.45\ гэжээ. Зөвлөлт засгаар буруутгагдсан судлаачдын бүтээлийг оруулаагүй байна. Жишээ нь, буриад козак Цогт Бадамжапов Козловын хамт Хар хотын балгасыг олсон, Монголын Улаанбаатарын Шинжлэх ухааны хүрээлэнд ажиллаж байсан газарзүйч А.Д.Симуков нарыг. Энэ хоёрыг Зөвлөлтийн нууц цагдаа баривчлан 1937 онд хороосон.
25. “Газар дээр бүтцийн тодорхойлолт” \т.58\ Энэ бүлэг их чухал бөгөөд үүнээс Монголын далайн түвшинээс дээших газар нутгийн тухай ихийг мэдэж болно. Хамгийн нам газар бол Монголын зүйн хойд дахь Хөхий нуур \532 м.\, хамгийн өндөр цэг нь Алтай таван Богд\4653 м.\, дундаж өндөрлөг 1580, Улаанбаатар нийслэл нь 1297 метр \т.59\.
- Энэ бүлэгт газарзүйн талаарх мэдээлэл байна, гэхдээ хөрсний чанар болон байгалын баялгийн талаар дурдаагүй байна. Бас үүнийг нэмье: цөлний хэмжээг хэтрүүлэн бичжээ. Ер нь бол Монголын цөлийг хүмүүс хэтрүүлж хэлдэг. Мурзаев Монголын нийт талбайн 1 сая 531 мянган кв.км-ыг 29916 кв.км \1.96 % элс\
26. 78-р талд газар нутгийн үүслийн талаар их сонирхолтой судалгаа үзэж болно. Зохиогч хэлэхдээ:
- А. Монголын эх газрын цаг агаарын чанар нь палеозойк эрин үеэс эхлэн мезозойк эрин хүртэл үргэлжилсэн,
 - Б. Мезойкийн үед газар нутгийн гол болон нуурын тогтоц буй болсон,
 - В. Уул нурууд гарч ирсэн \Гертарын төгсгөл, Квартарын эхлэл\ Монголын цөл нь их эртний, тийм учраас их хуурай\.
- Хуурай цаг уур нь их нурууд үүссэнээс болсон. Далай халуун чиглэг агаарыг хаасан.
27. Цаг агаар, температур, хур борооны талаарх мэдээлэл их сонин байна. Дараачийн бүлэг нь гол болон нууруудын талаар \т.115-125\ болон газар зүйн бүсүүдийн талаар. Эдгээр бүсүүд байна гэжээ:
- А. Уул, ой мод болон тал газрын бүс
 - Б. Өндөр тал хээрийн бүс
 - В. Тал болон тал цөл
 - Г. Цөл

28. Эдгээр бүсүүдийн их сайн дүрсэлж, ан амьтад болон ургамлын талаар дэлгэрэнгүй бичжээ.
29. Монголын физик газарзүйг тайлбарлажээ: Алтайн уулс, Их нуурын хотгорууд, Хангай болон Хэнтий нурууны уулс, өндөрлөг тал нутаг болон говийг.
30. Ном зүй болон Нэрийн хэлхээс номын төгсгөлд оржээ.
31. Эцэст нь, би энэ их найдвартай номыг хүмүүсийг уншихыг зөвлөж байна. Миний бодлоор энэ номыг англи руу орчуулах нь зүйтэй байх.

Abstract: The CIA archive will release confidential information after 25 years if the said documents are deemed no longer necessary to be confidential. As of today, there are 930 thousand materials are put on the internet. We have selected two texts and translated it. In 1950, two Soviet books about Mongolia was reviewed by a Mongolist scientist. Nicolas Poppe (1897-1991) reviewed these two books and gave his criticism to the CIA in 1953. He was a Russian Mongolist scientist who took refuge in the USA. These two books are “The Mongolian People’s Republic -- a country new democracy -- an outline of history.” and “The Mongolian People’s Republic, a physical geographic description.” published in USSR in 1950 and 1948 respectively. Therefore, these two criticisms are presented.